

שופטים
בין כיבוש למלוכה

אליהו עסיס

שופטים

בין כיבוש למלוכה

Eliyahu Assis
Judges: Between Conquest and Monarchy

אליהו עסיס
ספר שופטים: בין כיבוש למלוכה

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עורכת משנה: אפרת גרוס
עריכה לשונית: שרה המר
הגהה: משה גרוס
עימוד: רינה בן גל, תמי מגר
עיצוב הכריכה: תני בייער

The Mahrakah and view over the plain to Jezreel,
(w/c & pencil on paper) 1872,
© Palestine Exploration Fund / Bridgeman Images

© כל הזכויות שמורות לאליהו עסיס, 2022

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.korenpub.co.il

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר, כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 9-291-526-965-978 ISBN

נדפס בישראל 2022 Printed in Israel

הספר הזה מוקדש באהבה לעילוי נשמות
הרב אברהם נח בן ירוחם פישל ע"ה
והרבנית פייגא רחל בת מרדכי ע"ה

*Rabbi Abraham N. and
Rebbetzin Frances R. AvRutick*

מאת
בנותיהם, חתניהם ונכדיהם

תוכן העניינים

1 פתח דבר..... 1

מבוא

3 נושא הספר והקשרו..... 3
5 היסטוריה ואידאולוגיה..... 5
6 חלקי הספר, תכניו המרכזיים ומבנהו..... 6
15 משמעות הספר..... 15
20 זמנו של הספר..... 20

פרק 1: ההקדמה הראשונה של הספר: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים א, א – ב, י

25 מבוא..... 25
26 מגמתה של ההקדמה..... 26
26 נתונים ראשונים..... 26
שיטה ראשונה: ההקדמה הראשונה בספר שופטים כמקבילה
לספר יהושע..... 27
שיטה שנייה: ההקדמה הראשונה בספר יהושע
כמבוא היסטורי-גיאוגרפי לספר..... 32
שיטה שלישית: ההקדמה הראשונה לספר שופטים
הינה מבוא תיאולוגי לספר..... 34

	משמעותה של ההקדמה הראשונה לאור המבנה
36.....	וגבולות ההקדמה
43.....	שייכותו של ב, ו-י לפתיחה הראשונה
	שיטה חדשה: מטרתה של ההקדמה הראשונה של ספר
48.....	שופטים
53.....	מבנה ההקדמה הראשונה ומבנה ספר שופטים
55.....	כיבושי שבט יהודה ושמעון, א, א-כ
67.....	כיבושי בית יוסף ושאר השבטים, א, כא-לו
75.....	תוכחת המלאך בבוכים, ב, א-ה
90.....	המעבר בין התקופות, ב, ו-י

פרק 2: פתיחה שנייה לספר שופטים: חטאי

העם בתקופת השופטים ב, יא – ג, ו

99.....	מחזוריות חטא, עונש, ישועה בסיפורי השופטים, ב, יא-יט
100.....	שתי הקדמות לספר שופטים
	הפרדיגמה של סיפורי השופטים, ב, יא-יט:
106.....	רכיביה ומטרתה
109.....	חזרות וסתירות בתיאור הפרדיגמה, ב, יא-יט
132.....	מדוע נשארו הגויים בארץ

פרק 3: עתניאל בן קנז, ג, ז-יא

פרק 4: אהוד בן גרא, ג, יב-ל

148.....	המצג של הסיפור, ג, יב-טו, ומבנה הסיפור
152.....	תחילת העלילה – אהוד הורג את עגלון, ג, טו-כז
162.....	המלחמה של ישראל במואב, ג, כז-ל
166.....	אישיותו של אהוד והשגחת ה'
170.....	שמגר בן ענת, ג, לא

פרק 5: סיפור דבורה ושירת דבורה, פרקים ד-ה

173	הסיפור, פרק ד
175	המצג הראשון של הסיפור, ד, א-ג
181	המצג השני: הצגת דמותה של דבורה, ד, ד-ה
	הסיבוך: ההיערכות למלחמה,
184	דבורה ממנה את ברק, ד, ו-ט
200	ההיערכות לקרב, ד, י-יג
201	הקרב, ד, יד-טז
203	המרדף אחרי סיסרא והריגת סיסרא בידי יעל, ד, טז-כב
212	סיכום המלחמה, וסיום השיעבוד, ד, כג-כד
213	אנלוגיה בין סיפור דבורה לסיפור רחב
221	שירת דבורה, פרק ה
222	חלקי השירה
223	הקדמה לשירה, ה, א
	פתיחת השיר: הקושי של התקופה,
224	קריאה למלכים לשמוע את השירה לה', ה, ב-ג
226	תיאור ציורי של ההופעה של ה', ה, ד-ה
	העם שרוי במצב מדיני קשה ותיאור חטאו של העם,
229	ה, ו-ז
	המנהיגים שיצאו להילחם, השבטים שהצטרפו
232	לעומת אלה שלא, ה, ט-יח
239	המלחמה והניצחון על הכנענים, ה, יט-כב
	הקללה למרוז שלא סיעה, וברכה ליעל
242	שהרגה את סיסרא, ה, כג-כז
246	הציפייה של אם סיסרא לניצחון, ה, כח-ל
249	תפילה לאובדן כל אויבי ה', ה, לא
250	מבנה השירה, הסוגה שלה ומטרתה
254	היחס בין השירה לבין הסיפור

פרק 6: סיפור גדעון, פרקים ו-ח

- 257..... הקדמה
- 258..... מבנה הסיפורים
- 259..... החטא, השיעבוד המדייני והזעקה, ו, א-ו
- 263..... תוכחת הנביא, ו, ז-י
- 268..... מינוי גדעון למושיע, ו, יא-כד
- 282..... גדעון הורס את מזבח הבעל, ו, כה-לב
מדיין וגדעון נערכים לקרב;
- 291..... גדעון מבקש אותות מה', ו, לג-מ
- 297..... ניפוי צבאו של גדעון, ז, א-ח
- 308..... גדעון מקבל חיזוק מחלום המדייני, ז, ט-טו
- 315..... הקרב של גדעון במחנה מדיין, ז, טז-כב
- 315..... הוראות גדעון לחייליו לפני הקרב, ז, טז-יח
- 318..... המתקפה על מדיין, ז, יט-כב
- מרדף גדעון אחרי המדיינים, עימותיו עם אנשי אפרים,
- 321..... סוכות ופנואל והוצאת המלכים להורג (ז, כג - ח, כא)
- 323..... המרדף והעימות בין בני אפרים לגדעון, ז, כג - ח, ג
המשך המרדף והעימות בין גדעון
- 329..... לאנשי סוכות ופנואל, ח, ד-יז
העימותים בין גדעון לאנשי סוכות ופנואל,
- 330..... ח, ה - ט, יג-יז
- 335..... גדעון רודף אחרי מדיין ומכריעם, ח, ד, י-ב
- 338..... גדעון מוציא להורג את מלכי מדיין, ח, יח-כא
גדעון מסרב לקבל את המלוכה ומקים את האפור בעפרה,
- 342..... ח, כב-כח
- 351..... מותו של גדעון, ח, כט-לב
- 354..... לאחר מות גדעון, ח, לג-לה
- 358..... המבנה של סיפור גדעון ומשמעותו.

פרק 7: סיפור אבימלך, פרק ט

- 371..... הקדמה
- 373..... מבנהו של סיפור אבימלך

375	המלכתו של אבימלך, ט, א-ו
382	משל יותם, ט, ז-כא
395	המחלוקת בין אבימלך ובין בעלי-שכם, ט, כב-נז הקדמה תיאולוגית לעימות בין אבימלך ובין בעלי-שכם,
395	פסוקים כב-כד בגידת בעלי שכם באבימלך ונטייתם אחר געל בן עבד,
400	ט, כה-כט תמיכת זבול, שר העיר, באבימלך
403	וההיערכות נגד געל בן עבד, ט, ל-לד
406	זבול מטעה את געל בן עבד, ט, לה-לח המלחמה בין געל ובין אבימלך, ניצחון אבימלך,
407	ט, לט-מא
408	מלחמתו של אבימלך בשכם, ט, מב-מט אבימלך כובש את תבין, מוכרע בידי אישה
411	ומלכותו מתפוררת, ט, נ-נה
413	סיכום תיאולוגי, ט, נו-נז
414	משמעותו של סיפור אבימלך

פרק 8: סיפור יפתח, י, ו – יב, ז

419	החטא, העונש והזעקה, י, ו-יח
437	הרקע של יפתח, יא, א-ג
440	מינויו של יפתח, יא, ד-יא
445	המשא ומתן בין יפתח למלך עמון, יא, יב-כח
455	מלחמת יפתח בעמון ונדרו, יא, כט-מ
472	העימות של יפתח עם איש אפרים, יב, א-ז
481	משמעותו של סיפור יפתח

פרק 9: רשימות קצרות של חמישה שופטים,

487	י, א-ה; יב, ח-טו
-----	------------------

פרק 10: סיפור שמשון, פרקים יג-טז

495	הקדמה
-----	-------

497	סיפור בשורת לידת שמשון, פרק יג
498	המסגרת הכפולה של הסיפור, פסוקים א-ב, כד-כה
505	מבנה הסיפור
508	בשורת הלידה, יג, ג-ז
512	מנוח והמלאך, יג, ח-כא
518	מנוח ואשתו, יג, כב-כג
519	מהו נושא סיפור לידת שמשון?
521	משמעות הסיפור
	המבנה והמשמעות של סיפורי הגבורה של שמשון,
536	פרקים יד-טז
536	הקדמה
538	המבנה של סיפורי שמשון
544	המשמעות של המבנה
546	שמשון והאישה התמנית, פרק יד
547	הקדמה
548	מבנה הסיפור ומשמעותו
	שמשון רוצה לשאת אישה תמנית למורת רוחם של הוריו,
550	יד, א-ה
	התגברות שמשון על האריה ואכילת דבש מנבלתו,
553	יד, ו-ט
558	חידת שמשון, יד, י-יד
	האישה התמנית מפתה את שמשון לגלות לה את הסוד,
561	יד, טו-יח
	שמשון מכה בפלשתים כדי לשלם את חובת ההתערבות,
565	יד, יט-כ
567	שוב האישה התמנית, טו, א-ט
572	בלחי, טו, כ-כ
579	שמשון והזונה בעזה, טז, א-ג
582	שמשון ודלילה, טז, ד-כב
583	הקדמה ומבנה הסיפור

- שמשון מתאהב בדלילה, וקנוניית דלילה והפלשתים
 584..... ד-ה טז, ד-ה טז, ד-ה טז.....
 הניסיון הראשון של דלילה לגלות את סוד כוחו
 של שמשון, טז, ו-ט.....
 586.....
 הניסיון השני של דלילה לגלות את סוד כוחו
 של שמשון, טז, י-יב.....
 588.....
 הניסיון השלישי של דלילה לגלות את סוד כוחו
 של שמשון, טז, יג-יד.....
 589.....
 הניסיון הרביעי: דלילה מצליחה להוציא משמשון
 את סוד כוחו והתוצאות הטרגיות, טז, טו-כ.....
 591.....
 מפלת שמשון ותחילת ישועתו, טז, כא-כב.....
 596.....
 שמשון בבית דגון, סיפור מותו, טז, כג-לא.....
 598.....

פרק 11: סיפורי סיום הספר, פרקים יז-כא:

מקומם, מבנם ומשמעותם

- מקומם של הסיפורים בספר שופטים.....
 604.....
 משמעותם של הסיפורים.....
 610.....
 מבנה הסיפורים ומשמעותו.....
 615.....

פרק 12: סיפור פסל מיכה והתנחלות שבט דן בצפון, פרקים יז-יח

- סיפור פסל מיכה, פרק יז.....
 621.....
 גבולות הסיפור ונושאו המרכזי.....
 621.....
 פסל מיכה והנער הלוי.....
 623.....
 פסל מיכה, יז, א-ו.....
 624.....
 הנער הלוי, יז, ז-יג.....
 628.....
 סיפור התנחלות דן בצפון והקמת הפסל בעיר דן, פרק יח.....
 631.....
 המצג (א).....
 633.....
 מבנה הסיפור.....
 635.....
 שליחת המרגלים על ידי שבט דן ומפגש המרגלים עם הלוי, כהן
 מיכה, יח, ב-ו.....
 636.....

- 641..... הריגול ותוצאותיו, יח, ז-י
תחילת המסע של בני דן לכיבוש ליש,
- 645..... התחנה בקריית יערים, יח, יא-יב
לקיחת האפור והתרפים והלוי על ידי בני דן
- 646..... בדרכם לכיבוש ליש, יח, יג-כו
- 651..... כיבוש ליש, יח, כז-כט
- 652..... הקמת הפסל בדן והקמת שושלת כוהנים, יח, ל-לא
- 655..... אפיון הדמויות
- 656..... מבנה סיפור כיבוש ליש

פרק 13: פילגש בגבעה ומלחמת ישראל ובנימין, פרקים יט-כא

- 659..... מבוא
- 661..... בגירת הפילגש, הליכתה לבית אביה והחזרתה, יט, א-י'
- 668..... איש זקן מארח בביתו את הלוי, פילגשו ונערו, יט, יא-כא
- 672..... אונס הפילגש, יט, כב-כח
חתימת סיפור הפילגש ופתיחת סיפור המלחמה
- 680..... בין השבטים, יט, כט-ל
התאספות העם וביורור תגובתם,
- 685..... והמשא ומתן עם בנימין, כ, א-יא
מלחמת האחים בין ישראל לבין בנימין,
- 691..... פסוקים יב-מח
- 691..... השלב הראשון, כ, יב-יז
הכישלון הראשון והשני של ישראל,
- 693..... והצלחת ההתקפה השלישית, כ, יח-כח
הקרב השלישי והמכריע של בני ישראל בבנימין, כ,
- 700..... כט-מח
- 708..... בעקבות מלחמת החורמה בבנימין, פרק כא
- 719..... רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

לזכר אבא ואימא

יום טוב וקלרה עסים ז"ל

פתח דבר

ספר שופטים מציב אתגר גדול בפני לומדיו. מנהיגותו של יהושע, המתוארת בספר יהושע, היא מנהיגות לאומית, בדומה לזו של משה. ספר יהושע חותם בסיפור מותו של יהושע, ולמרבה ההפתעה אין יהושע או העם ממנים מנהיג חדש במקומו. כך פתיחתו של ספר שופטים מציירת תמונה של שבטים נפרדים המתמודדים כל אחד בעצמו, או בקואלציות קטנות, עם אויבים שבקרבתם. הספר רצוף התמודדויות דתיות שתוצאתן התמודדויות צבאיות, והפתרון לבעיות אלו הגיע באמצעות השופטים שה' שולח. אולם בתקופת השופטים בכללותה אין יציבות דתית ולא יציבות שלטונית או מדינית. הספר אף מסתיים בתמונה של אנרכיה קשה. והנה ספר שמואל חוזר שוב להנהגה לאומית, קודם להנהגת הנביא שמואל, ואחר כך להנהגה של המלכים שאול ודוד. מה תפקידה של תקופת השופטים בין השמשות של המנהיגים הלאומיים? מדוע היה צורך לעבור מהנהגת יהושע להנהגת המלכים דרך הנהגת השופטים? מהו מסרו של ספר שופטים? האם לא ניתן היה לעבור מהנהגת יהושע להנהגת מלך, כפי שסופו של ספר שופטים מציע? על שאלות אלה ננסה לענות בספר זה, באמצעות ניתוח צמוד ומדוקדק של סיפוריו המגוונים.

ראשיתו של ספר זה בחיבור שכתבתי על סיפורי גדעון, אבימלך ויפתח, שנקרא "למען עמו ולמען עצמו: סיפורם של שלושה מנהיגים בספר שופטים", שיצא בהוצאת ידיעות ספרים בשנת 2006, ובמהדורה

אנגלית תחת הכותרת *Self-Interest or Communal Interest: An Ideology of Leadership in the Gideon, Abimelech and Jephthah Narratives (Judges 6-12)*, אשר יצא לאור בהוצאת בריל בשנת 2005. מאז פרסמתי מאמרים נוספים על סיפור דבורה וסיפור שמשון (ההפניות אליהם ברשימה הביבליוגרפית). החיבור שלפנינו כולל את אשר כתבתי בחיבוריי הקודמים בתוספת עדכונים, תוספות ושינויים מסוימים המותאמים למהדורה זו, וכמובן בתוספת ניתוח של שאר פרקי ספר שופטים. הספר שלפניכם היה מוכן לירידה לדפוס כבר לפני שנתיים, אך בשל המאורעות שהתרגשו עלינו הספר קפא על שמריו עד עתה. לצערי, נבצר ממני להתייחס למה שנכתב על הספר מאז.

הקדשתי את הספר "למען עמו ולמען עצמו" להוריי פרופ' יום טוב וקלרה עסיס. בינתיים הלכו הוריי לעולמם, למנוחת עולמים. עברו חמש עשרה שנה מאז פטירת אמי, ותשע שנים מאז פטירת אבי. החלל עמוק והחסר גדול. אני מקדיש ספר זה בגעגוע לאבא ולאימא, זכרם לברכה.

אני מבקש להודות לכל הצוות המסור והמקצועי של הוצאת מגיד, לרב ראובן ציגלר יו"ר המערכת, לעורכת המשנה אפרת גרוס, לשרה המר על העריכה הלשונית ולמשה גרוס על ההגהה. תודה מיוחדת לבעלים של הוצאה חשובה זו, מר מאיר מילר. ברצוני להודות מקרב לב גם למשפחתם של הרב אברהם והרבנית פייגא אברוטיק שתמכו בהוצאת ספר זה לזכר בני משפחתם.

ולבסוף הוקרה עמוקה לאהוביי - חנה, יום טוב וליאור, שלומי, ולאליה שפרץ לחיינו והאירם, שותפיי לחיים ולדרך - ברכת ה' עליכם, "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה".

יום ירושלים, כ"ח באייר תשפ"ב

אלי עסיס

מבוא

נושא הספר והקשרו

ספר שופטים מתאר את התקופה שבין כיבוש הארץ בספר יהושע ובין הקמת המלוכה בישראל בספר שמואל. גיבורי הספר מכונים שופטים. השופטים הם עתניאל בן קנז, אהוד בן גרא, דבורה, גדעון בן יואש, יפתח ושמשון. לכל אחד מהשופטים האלה מוקדש סיפור. הסיפור על עתניאל הוא קצר ביותר וכולל דיווח קצר של העלילה, ולעומת זאת ישנם סיפורים ארוכים ומפותחים, כדוגמת סיפור גדעון וסיפור שמשון. סיפור מלכותו של אבימלך מסופר לאחר סיפור גדעון (ט), וכלולות גם רשימות של שופטים (חוץ משמגר בן ענת ותולע בן פואה) שלא עסקו בישועה של העם (ג, לא; י, א-ה; יב, ח-טו).

התקופה נקראת על שם השופטים, כבר במקרא עצמו, אם כי לא בספר שופטים. כך פתיחת מגילת רות קובעת את זמן ההתרחשות בתקופת השופטים, רות א, א: "ויהי בימי שפוט השופטים". וכך גם בעל ספר מלכים מתייחס לתקופת השופטים כזו שקדמה לתקופת המלוכה, מל"ב כג, כג: "כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה". וכן הוא במקומות נוספים: שמ"ב ז, יא; דב"א יז, ו, י.

למילה "שופט" שתי משמעויות עיקריות במקרא: מי שיושב בדין (כפי שמתואר, לדוגמה, בדברים טז, יח), ומנהיג (כמתואר, לדוגמה, בשמואל א ה, כ; במלכים ב טו, ב; ובתהלים ב, י). מלבד בסיפור דבורה (שופטים ד, ד-ה), בכל ספר שופטים משמעות המילה היא מנהיג.¹

השופטים קמו להושיע את ישראל מפני צרה שבאה עליהם. ההנהגה הממוסדת של התקופה לפני הופעת השופטים הייתה זו של הזקנים, כפי שעולה בבירור מסופו של ספר יהושע (כד, לא): "ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" (שופטים ב, ז). ניתן להניח שגם לאחר שהחלו להופיע שופטים, מעמד הזקנים לא התבטל, אף כי מעמדם ירד. כך בעת השיעבוד העמוני, ולאחר סירובו של ה' להושיע את ישראל, זקני גלעד הם אלה שפנו ליפתח כדי למנותו למושיע (יא, ה). השופטים קמו באופן ספורדי בהתאם לנסיבות ההיסטוריות, ולא יצרו רציפות שלטונית ויציבות. הזקנים היו השליטים ועליהם הייתה מוטלת חובת הישועה של העם, אך לאור חוסר יכולתם להתמודד עם הבעיה הם פנו ליפתח כדי שיילחם עם בני עמון. כך גם כאשר שמואל ממנה את בניו לשופטים, מתקבצים זקני ישראל אל שמואל כדי לבקש ממנו למנות מלך על ישראל. סביר כי לאורך התקופה של השופטים, הזקנים מילאו תפקיד בהנהגה של העם, ובוודאי בתקופות של שלום.² צמיחת השופטים הכריזמטיים והכרסום במעמד הזקנים, הם שיצרו את התנאים לייסוד המלוכה בישראל.³ נראה שספר שופטים בא להראות את המעבר שבין הנהגת הזקנים ובין ייסוד המלוכה. מעבר

1. אישירה, המנהיגים, עמ' 514-530.

2. על נושא זה להלן בפרק התשיעי. וראו רביב, ההנהגה בתקופת השופטים, עמ' 204-221. על הזקנים ועל היחס לשופטים ראו גם רביב, מוסד הזקנים בישראל, עמ' 33-47. וראו גם ויסמן, מנהיגים כריזמטיים, עמ' 407. על הזקנים במקרא ראו מקנזי, הזקנים, עמ' 522-540. על הנהגה בעלת אופי דמוקרטי בתקופת השופטים ראו וולף, דמוקרטיה, עמ' 98-108.

3. רביב, ההנהגה, עמ' 204-221; ויסמן, מנהיגות, עמ' 14.

זה לא נעשה ברגע אחד, ולא בצורה חלקה. ספר שופטים מתאר את כישלונה של המנהיגות המסורתית של הזקנים, שבמקומם באו השופטים הכריזמטיים, שסללו את הדרך לייסוד המלוכה.

ספר שופטים ממוקם בין ספר יהושע לספר שמואל, והדבר ניכר אף בתוכנו של הספר המהווה גשר בין שתי התקופות של יהושע ושל המלכות בספר שמואל. הספר נפתח "ויהי אחרי מות יהושע בן נון עבר ה'". ההבחנה בין תקופת יהושע והזקנים שאחריו לבין התקופה שלאחר מכן היא נקודת מפנה ביחסים שבין העם לבין ה', אז החל העם לעבוד עבודה זרה. כך תחילתו של הספר מגדירה את ההבחנה שבין התקופות בב, ז-י. הדור החדש שהחל לעבוד עבודה זרה מסמן את תחילתה של תקופת השופטים. בפרקים האחרונים של הספר חוזר המשפט "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה", במסגרת הסיפורים על פסל מיכה, עליית בני דן צפונה וסיפור פילגש בגבעה, וכך סיפורים אלה, המתארים את תקופת השופטים כאנרכיה, באים להקדים את הצורך בהמלכת מלך, אשר יסופר בהרחבה בספר שמואל. ספר שופטים הוא אפוא מעבר בין ספר יהושע לספר שמואל, ובין תקופת ההתנחלות לתקופת המלכות.

היסטוריה ואידיאולוגיה

ספר שופטים מתאר את קורות התקופה, ועם זאת אין הוא כתיבה היסטורית במובן המקובל בימינו. המצוקות המתוארות בספר לא כללו את כל הארץ אלא אזורים מצומצמים יותר.⁴ ברור מתוך המקרא,

4. הנחה מקובלת וסבירה במחקר היא שההנהגה של השופטים הייתה מקומית. עם זאת, אין זה שולל מסגרות ותפיסות לאומיות העולות בספר, למשל בסיפור פילגש בגבעה. בשירת דבורה, שנתפסת כאחד המקורות הקדומים במקרא, העם תופס עצמו כעם אחד, ראו למשל מור, שופטים, עמ' 134. על אופי לאומי בספר, ועל כך שסמכות השופט הוגבלה לטריטוריה, ראו קויפמן, שופטים, עמ' 18-20; מלמט, השופט, עמ' 15-16.

ואפילו מספר זה עצמו, שלא כל אירועי התקופה נכללו בו.⁵ בהקדמה לסיפור יפתח, מתאר ה' את שוב בני־ישראל לחטאייהם, לאחר שהושיע אותם בכל פעם ממשעבד אחר, לאורך כל תקופת השופטים עד הנה (י, יא-יב). סקירה זו כוללת את מעון וצידון, משעבדים אשר אינם מוזכרים בספר שופטים. גם סיפור ישועה מפני עמון אין לפני הקדמה זו (פסוק יא). ההסבר הסביר ביותר לאי־התאמה בין הרשימה ובין המסופר בספר שופטים הוא שהספר לא כלל את כל אירועי התקופה, והרשימה משקפת מציאות היסטורית שבחלקה אין לה זכר בספר שלפנינו. בסקירה ההיסטורית בשמ"א יב, יא, נזכר השופט "בדן", ומקובל שהכוונה היא לשמשון, יש גם אפשרות שמדובר בשופט שלא סופר עליו בספר שופטים.⁶ המסקנה המתבקשת היא שהספר הינו מבוחר של סיפורים. על כן ברור כי אף שהספר מתאר אירועים היסטוריים, המגמה לא הייתה לספר את האירועים לשם ידיעת העבר, אלא כדי לתאר את יחסי אלוקים וישראל. בהתאם למגמה אידיאולוגית כללית זו נבחרו הסיפורים, ובהתאם למגמה זו הם עוצבו, וסודרו במבנה משוכלל.

חלקי הספר, תכניו המרכזיים ומבנהו

הספר נחלק לשלושה חלקים ברורים:

א, א – ג, ו – מבואות המתארים חטאים של העם

ג, ז – טז, לא – סיפורי השופטים

יז – כא – חתימות של הספר המתארות את החטאים של העם

5. מלמט מצביע על כך שסיפורי השופטים אינם חוזרים על עצמם. בכל סיפור זירת הקרבות היא שונה, האויב שונה, ואין שני שופטים שבאו משבט אחד. מתוך כך הוא הסיק שהספר מציג דגמים שונים של טיפוסים משעבדים וטיפוסים שונים של שופטים. לדעתו, ספר שופטים הוא אוסף סלקטיבי, המביא מבוחר של סיפורי מלחמות מהתקופה שלפני המלוכה בישראל, מלמט, השופט, עמ' 13.
6. לפי התלמוד הבבלי, ראש השנה כה ע"א – הכוונה היא לשמשון, וכן הוא בתרגום הארמי, וכן פירשו רש"י, ר' יוסף קרא ורד"ק. בשבעים גרסו "ברק". לעומת זאת, ראו זקוביץ, בדן, עמ' 123-125.

החלק הראשון של הספר, א, א-ג, ו, שהוא מבואו, נחלק לשני מבואות. המבוא הראשון הוא בא, א-ב, י. והמבוא השני הוא בב, יא – ג, ו. המבוא הראשון מתאר את החטא של העם של אי כיבוש הארץ בתחילת תקופת השופטים, ועל כך מוכיח מלאך ה' את העם (ב, א-ה). המבוא השני עוסק בחטא של העם בעבודה זרה, ב, יא-ג, ו. באזהרות השונות בתורה עולה החשש שהשארית הגויים תביא את העם לעבוד עבודה זרה. בתחילת ספר שופטים מסופר שהעם חטא בחטא זה. המבוא השני מתאר את תקופת השופטים, כמחזוריות של חטא של העם, הענשת העם באמצעות שיעבוד לאחד העמים השכנים של ישראל, שליחת מושיע על ידי ה', והליכה בדרך ה' כל עוד השופט חי בקרבם. עם מות השופט חוזר העם לעשות רע, והמעגליות שתוארה חוזרת שוב (ב, יא-יט).

החלק השני של הספר, ג, ז – טז, לא, כולל את סיפוריהם של השופטים. סיפורי השופטים התואמים את הדגם בתחילת הספר הם שישה: עתניאל בן קנז, אהוד בן גרא, דבורה, גדעון בן יואש, יפתח הגלעדי, ושמשון. עיקרו של כל אחד מסיפורים אלה הוא דמותו של השופט המושיע ותיאור הישועה.⁷ נוסף על שופטים אלה, יש שתי רשימות של שופטים שעליהם לא מסופרים סיפורי ישועה: בי, א-ה; יב, ח-טו. פרט לשתי רשימות אלה מסופר גם על שמגר בן ענת שהושיע את ישראל, ג, לא, אף כי סיפורו אינו חלק מהדגם, שכן לא מסופר על חטא של העם שבגיננו הוא נענש והמושיע נשלח על ידי ה' כדי לתקן את המצב. סיפור נוסף, באורך מלא, שאינו שייך לדגם הוא סיפור מלכותו של אבימלך בן גדעון, שופטים ט. אבימלך אינו מושיע את העם, להפך – הוא נלחם בעם כדי לשלוט.

החלק השלישי של הספר, יז-כא, מובחן מהחלק השני בכך שהוא אינו בנוי לפי הדגם של חטא, עונש וישועה. חלק זה כולל

7. על כך, ראו: אישידה, המנהיגים, עמ' 514-530; רוזנברג, שופטים, עמ' 77-86; מקנזי, השופט, עמ' 118-121. לביבליוגרפיה נוספת, ראו: אוברייך, שופטים, עמ' 236 הערה 1.

שני סיפורים. הסיפור הראשון הוא על בניית פסל על ידי מיכה (יז), והמשכו עליית בני דן לנחלה צפונית, ובדרכם הם גוזלים את פסל מיכה ומעמידים אותו בדרך (יח). הסיפור השני הוא סיפור אונס פילגש בגבעה (יט), ומלחמתם של ישראל כנגד בנימין על שהגנו על הפושעים (כ). בעקבות המלחמה השבט כמעט נכחד, ואז מוצאים השבטים פתרונות כיצד להשיא נשים לנותרים משבט בנימין (כא). החלק השלישי מתאפיין במשפט החוזר ארבע פעמים בשתי נוסחאות שונות, "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה".

הספר כתוב כיצירה אחת מגובשת, אשר חלקיה השונים הם חלק מהמערך הכולל של השלם. חוקרים רבים עמדו על שלבי עריכה שונים ומורכבים של הספר.⁸ היום יותר ויותר חוקרים רואים את הספר

8. חוקרים חלוקים באשר לזמן חיבורו של הספר, שלבי התהוותו ואופי סיפוריו. לאחר שנדחתה הגישה של השערת המקורות לגבי ספר שופטים, הגישה הרווחת ביחס להתהוות הספר היא גישתו של נות, שזהו חלק מחיבור דוֹיטרונמיסטי אחיד, נות, היסטוריה דוֹיטרונמיסטית, עמ' 15-44. לדעתו זמנה של עריכה זו הוא אמצע המאה השישית לפנה"ס. לדעת קרוס, העריכה כוללת שני שלבים, האחד מתקופת יאשיהו, כחלק מהרפורמה שלו להידוש מלכות בית דוד, והשני – מן התקופה הבת־גלותית, קרוס, מיתוס כנעני, עמ' 287-289; בולינג, שופטים, עמ' 34-38. כנגד גישת נות, גרינשפן הראה שסיפורי המסגרת אינם עקביים תמיד, ושהתיאולוגיה שלהם אינה דוֹיטרונמיסטית, גרינשפן, התיאולוגיה של המסגרת, עמ' 385-396. בולינג קובע שהמסגרת של הסיפורים היא קדם־דוֹיטרונמיסטית, ושייכת לתקופה הקדם־מונרכית, בולינג, שופטים, עמ' 36. ברואגמן סבור שארבעת שלבי המסגרת של סיפורי השופטים הם קדם־דוֹיטרונמיסטיים, ברואגמן, ביקורת חברתית, עמ' 114-101. לעומת החוקרים הנ"ל, גואסט טוען שיש אחידות גדולה בספר שופטים, ולא ניתן להפריד בין עבודת הדוֹיטרונמיסט ובין מקורות הספר. מסקנתו היא שהספר הוא יצירה אחידת שיצאה תחת ידי מחבר אשר שכתב את מקורותיו, גואסט, שופטים בלי מקורות, עמ' 42-61; ראו גם ון סיטרס, חיפוש היסטוריה, עמ' 342-347. ביחס לסיפורי השופטים עצמם, הדעה הרווחת במחקר כיום היא שסיפורים אלה הם שבטיים מקומיים, שזמנם הוא עתיק, ושהם לוקטו על ידי עורך קדם־דוֹיטרונמיסטי. קובץ נפרד כלל אנקדוטות על השופטים הקטנים. שתי הרשימות נערכו יחד, על ידי העורך הדוֹיטרונמיסטי, אשר הוסיף לכל סיפור הקדמה וסיום, כדי לסדר אותם בספר שופטים כסיפורים עוקבים, היוצרים רצף כרונולוגי. מכיוון שמסגרת הספר היא תוצר של

כמקשה אחת וכאחדות משמעותית.⁹ הדברים להלן הם מסקנות מתוך הניתוחים השונים שעולים בספר, ובמהלך הניתוח באים הדיונים השונים בעניין, והפניות למחקר בנושא. כאן נסתפק בסיכום קצר של הדברים בלבד.

נתחיל במבואות של הספר. המבוא הראשון (א, א – ב, י), המתאר את התרשלות העם בכיבוש הארץ ותוכחת המלאך על כך, קשור לתקופת ההתנחלות בספר יהושע, ויש אף ידיעות חופפות בין המבוא הראשון לבין ספר יהושע. המבוא השני (ב, יא – ג, ו) מסכם באופן סכמטי את סיפורי השופטים שיפורטו בהמשך הספר: חטא, עונש, ישועה וחזור חלילה. ישנו רצף הגיוני בין שני המבואות. המבוא הראשון חוזר אחורה לתקופת יהושע, והמבוא השני מתאר את התקופה שלאחר המבוא הראשון: את תקופת השופטים עצמה. יש גם קשר תוכני בין שני המבואות. בכמה מקומות מזהירה התורה לבל

עבודת הדויטרונומיסט, העלו חוקרים את האפשרות שהשופטים השונים לא באו בזה אחר זה, כפי שמוצג בספר, וייתכן מאוד שחלק מהשופטים היו בני זמן אחד, נות, היסטוריה דויטרונומיסטית, עמ' 69 ואילך. על האוסף הקדם-דויטרונומיסטי, ראו ריכטר, תולדות המסורות, עמ' 336 ואילך. על העריכה הדויטרונומיסטית בספר שופטים, ראו גם מייס, ישראל בין התנחלות לגלות, עמ' 58-80. במסגרת העריכה הדויטרונומיסטית הוצגו השופטים כמנהיגים כלל-לאומיים, אשר נכנסו לאותו תפקיד זה לאחר זה, לאחר תקופות של הפסקות בין השופטים, נות, היסטוריה דויטרונומיסטית, עמ' 72. לדעת גוליאום חלקו העיקרי של הספר, פרקים ג-ט חוברו במאה השביעית לפנה"ס, שאר הספר מורכב מעריכות מאוחרות יותר, גוליאום, יאשיהו, עמ' 74-75. מייס סבור שפרקים יז-כא הם פרקים שנועדו להקדים את סיפורי שאול ודוד, כאנטי שאול ופרו דוד, מייס, אידיאולוגיה דויטרונומיסטית, עמ' 241-258. סיכום על העריכה של הספר ראו: אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 345-368; בלוק, שופטים, עמ' 44-59; ווב, שופטים, עמ' 20-32.

9. למשל: גרוס לויס, שופטים, עמ' 141-162; לילאיי, הערכה ספרותית, עמ' 94-102; ווב, שופטים (מונוגרפיה), ראו כל ספרו, למשל בסיכום, עמ' 207-211; אקסום, המרכז, עמ' 410-431; שניידר, שופטים, עמ' xii-xiii; אוקוניל, הרטוריקה, במקומות רבים בספרו, ראו למשל בסיכום עמ' 343-344; ווב, שופטים, עמ' 32-35; בלוק, שופטים, עמ' 50-63; עסיס, למען עמו, עמ' 104-106; וונג, אסטרטגיית החיבור, עמ' 143-190.

ישאירו את תושבי הארץ ואת פולחנם כדי שלא יושפעו מהם (שמות ל', יא-טז; דברים ז, א-ה; כ, טו-יח). המבוא הראשון מתאר את החטא של השארת הגויים ואת החטא בכך שלא השמידו את העבודה הזרה, ומיד במבוא השני מתואר כיצד העם חוטא בעבודה זרה. יתר על כן, כל מבוא בפני עצמו אינו שלם ללא המבוא השני. החטא החוזר של העבודה הזרה מוסבר בכך שישראל הותירו את העמים, והחטא של השארת העמים אינו שלם עד שלא יסופר על התוצאות של ההשפעה של העמים על ישראל.

חלקו המרכזי של הספר, ג, ז – טז, לא, מספר את סיפורם של ששה שופטים שהושיעו את העם לאחר שחטא וה' הענישם. ששת הסיפורים אינם חזרה בלבד על אותו דגם. ישנה התפתחות בספר בין סיפור לסיפור, והם מסודרים בסדר משמעותי. לפני שנתאר את הסדר של הסיפורים, כדאי לציין שכמו פרק א, שפותח בדיווח על שבט יהודה ומסתיים בכישלון של שבט דן לכבוש את נחלתם, כך בגוף הספר השופט הראשון, עתניאל בן קנז, הוא משבט יהודה, אשר מושיע את העם, והשופט האחרון, שמשון, הוא משבט דן, שהצלחתו מוגבלת מאוד.¹⁰ הסיפור על אבימלך והרשימות הקצרות של השופטים, אף שאינם שייכים לדגם השופטים במבוא, הם חלק מההתפתחות הרעיונית העולה בספר.

שלושת השופטים הראשונים הם דמויות חיוביות, ואין שום רכב בהתנהגותם או באישיותם: עתניאל בן קנז (ג, ז-יא), אהוד בן גרא (ג, יב-ל) ודבורה (ד). על עתניאל מסופר מעט מאוד, אולם מה

10. מלמט (השופט, עמ' 13) ניסה להסביר את סדר סיפוריהם של השופטים, על-פי עיקרון גיאוגרפי, מדרום לצפון. זקוביץ (האסוציאטיבי, עמ' 164-183) סבור כי ספר שופטים מסודר על-פי קשרים אסוציאטיביים בין סיפורים סמוכים. וויליאמס סבור שכלל השופטים הם שנים עשר, והם מייצגים את העונות השונות של השנה. ראו וויליאמס, המבנה, עמ' 77-85. אחרים סבורים שהסיפורים לא סודרו בסדר תמטי, לפיו תיאור המצב הדתי הולך ומתדרדר בין שופט לשופט. ראו לדוגמה בלוק, שופטים, עמ' 145. וראו גם שם עמ' 132.

שמתואר הוא חיובי. עתניאל מושיע את העם מידי הארמים, אף על פי שמסתבר ששיעבוד ארם לא פגע בו או בשבטו, בהיותו מיושבי יהודה בדרום הארץ. אהוד פועל לבדו, תוך הסתכנות אישית גדולה. שני האישים האלה אינם מבקשים תפקיד או טובה אישית אחרת, לאחר שהם מושיעים את ישראל. כאשר אהוד יוצא לקרב נגד מואב הוא מכריז שה' הוא זה שנותן אותם בידם. כך גם עולה כמה פעמים מדברי דבורה שה' הוא האחראי לניצחון של העם על הכנענים. דבורה היא נביאה של ה', והיא הדמות הבולטת בסיפור. גם דבורה אינה פועלת מטעמים אישיים. אחד הנושאים המרכזיים בשירת דבורה הוא נכונותם של השבטים השונים להתנדב לטובת העם, לעומת אלה שלא. שלושת השופטים הראשונים מוצגים כמנהיגים חיוביים. הבעיה המוצגת בחלק זה של הספר היא חוסר הנאמנות של העם לה' שהתעורר לאחר מותם של מנהיגים אלו.

לעומת זאת, שלוש הדמויות האחרונות הן דמויות בעייתיות: אבימלך (ט), יפתח (י, א-יב, ז) ושמשון (יג-טז). המשותף לשלושת האישים האלה הוא שהם מרוכזים בטובתם האישית, כל אחד במידה שונה, ובכל סיפור חומרת התוצאות שונה. אבימלך הורג את אחיו כדי למלוך, ופותח במלחמת אחים עקובה מדם כדי שהמלכות תישאר בידיו. מניעיו של יפתח לקבל את תפקיד מפקד הצבא במלחמה נגד עמון הם לקבל תפקיד של ראש לכל יושבי גלעד, והוא פותח במלחמת אחים אכזרית נגד שבט אפרים משום שלא נתנו לו את הכבוד הראוי. פעולותיו של שמשון נגד הפלשתים הן נקמה על פגיעה אישית שפגעו בו. הוא אינו פועל להושיע את העם, וגם אינו מושיע אותו. אדרבה, העם סובל מהשיעבוד הפלשתי עוד יותר בשל מעשיו של שמשון נגד הפלשתים. וכאשר שבט יהודה מתלונן בפניו על כך, הוא אכן מסביר את מניעיו האישיים: "ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם" (טו, יא).

סיפור גדעון הוא הסיפור האמצעי, ויש בו דמיון הן לשלושת הסיפורים הראשונים הן לסיפורים האחרונים. אמונתו של גדעון בה' אינה שלמה בתחילה, עד אשר הוא מגיע להכרה שלמה באלוקים.

ועם זאת בסוף הסיפור הוא מחטיא את ישראל בחטא האפור. יחסו לעם בתחילת הסיפור הוא חיובי, כאשר הוא מביע את דאגתו לצרת העם, וגם בהמשך – כאשר הוא מצליח למנוע עימות עם בני אפרים. ועם זאת, ניכר שהוא גם דואג לשמו ולמעמדו באופן שגורם לפגיעה בעם. כך ביחסו לאנשי סוכות ופנואל.

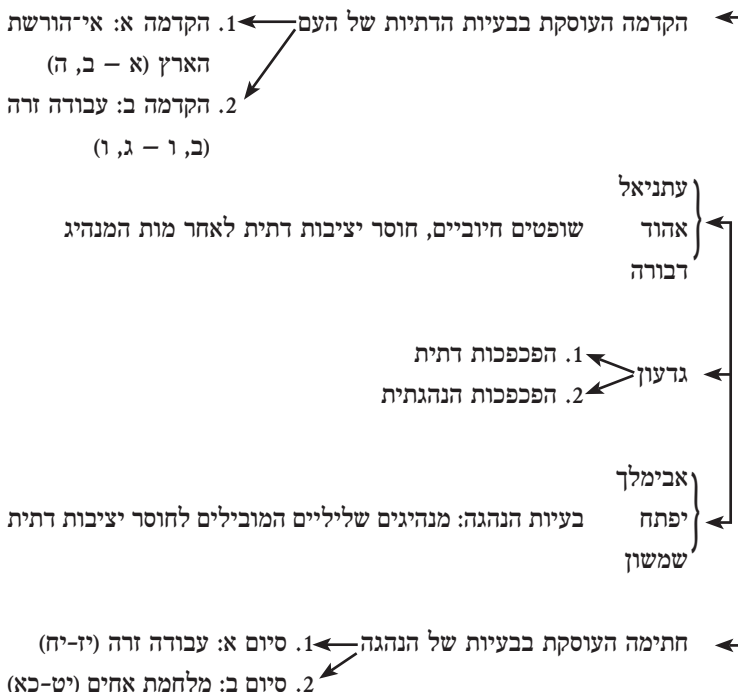
כך מתקבל מבנה סימטרי של הצגת הדמויות בספר שופטים: שלושת השופטים הראשונים, יחסם אל ה' היה חיובי, ושלושת האחרונים התמקדו בקידום ענייניהם. במרכז מצוי סיפור גדעון, הנחלק לשני חלקים, החלק הראשון תואם את דמותם של שלושת השופטים הראשונים, והחלק השני מתקשר לדמותם של שלושת האחרונים. החלק הראשון של סיפור גדעון מתרכז בשאלת אמונתו של גדעון בה', בהקבלה לדמויות הראשונות של הספר, החלק השני עוסק בהפכפכותו של גדעון, ומקדים את תיאור פעולותיהן של שלוש הדמויות הבאות.¹¹

גם ההקדמה והסיום של ספר שופטים תואמים את המבנה הזה. ההקדמה של ספר שופטים עוסקת בבעיות דתיות, וכוללת שתי הקדמות. הראשונה עסקה בחטא אי-הירושה הארץ (א, א-ב, י), והשנייה בחטא עבודה זרה (ב, יא-ג, ד). אי-הירושה של הארץ גררה את חטא העבודה הזרה. הבעיות בשני המבואות קשורות לשלושת הסיפורים הראשונים, שבהם הדגש הוא על החזרה לעבודה זרה עם מותו של כל שופט. החתימות של הספר מדגימות את הבעיות של היעדר שלטון, ומבחינה זו מהוות המשך לשלושת הסיפורים האחרונים, אשר מדגישים את הבעיות בתחום ההנהגה.

החתימות של הספר מקבילות לפתיחותיו. פסל מיכה בפרק יז הוא חטא בתחום הפולחני, במקביל לחטא עבודת הבעל והאשרה בהקדמה השנייה. החטא של מלחמת האחים בפרקים כ-כא מקביל

11. על מבנה סימטרי בספר ראו: גודינג, המבנה, עמ' 70-79; טורנר, מוקד, עמ' 149-150; טורנר, סיפור גדעון, עמ' 146-161; דורסיי, המבנה הספרותי, עמ' 105-120.

לחטא של אי־ירושת הארץ בהקדמה הראשונה.¹² כך מתקבל מבנה שניתן לתארו בעזרת התרשים הבא:

מעבר למבנה הספר ישנם קשרים רבים בין הסיפורים השונים, התורמים ללכידות הספר. הסיפור של דבורה קשור בקשר הדוק לסיפור אהוד, במוטיבים רבים ובמבנה הסיפורים. הסיפור של דבורה הוא ניסיון להתגבר על הקושי שנוצר בסיפור אהוד, שעם מותו שב העם לעשות הרע בעיני ה'. הזיקה בין הסיפורים היא בכל רובדי העלילה. הקשרים

12. על הסימטריה בין שתי ההקדמות לשתי החתימות, ראו: אולסון, שופטים, עמ' 863; ווב, שופטים, עמ' 32; וונג, אסטרטגיית החיבור, עמ' 47-77.

בין סיפור אבימלך לסיפור גדעון הם מובהקים, ויש לראותם כרצף סיפורי. מעבר לעובדה שהעלילה של סיפור אבימלך בנויה על העובדה שאבימלך הוא בנו של גדעון ומכוח זה הוא מתמלך, ישנם קווי דמיון והיפוך בין שתי הדמויות. יש קשרים גם בין אישיותו האגוצנטרית של יפתח לזו של אבימלך, ויש גם קשרי ניגוד בין העימות של יפתח עם בני אפרים לבין עימות דומה של גדעון עם שבט זה.

הקשרים בין המבואות הם הדוקים. יש ביניהם רציפות כרונולוגית, המבוא הראשון מסכם את תקופת יהושע, ואילו המבוא השני מסכם את התקופה של השופטים. יש גם רציפות עניינית ביניהם. בשל השארת הגויים בארץ, חטאו העם בעבודה זרה של העמים והתחתנו בהם. יש גם קשרים של מבנה בין המבואות, כפי שנראה להלן.

גם שני סיפורי החתימה של הספר קשורים ביניהם בקשר הדוק. לשניהם מבנה עומק משותף: שניהם פותחים בבעיה משפחתית, שהופכת להיות בעיה שבטית ובעיה לאומית. בין שני הסיפורים יש קשרים רבים. בשני הסיפורים דמות מרכזית היא איש לוי (יז, ז; יט, א), ושניהם מתגוררים בהר אפרים. שני הסיפורים מתארים הכנסת אורחים. הנער הלוי משתכנע להישאר בבית מיכה (יז, י-יא), בסיפור השני אבי הפילגש משכנע את איש הפילגש להישאר עמו (יט, ד-י). שני הסיפורים מדגימים אנרכיה, ומהווים ביסוס לצורך במלכות.

פרקי החתימה קשורים לגופו של הספר. סיפור פסל מיכה ועליית בני דן צפונה וסיפור שמשון עוסקים בשבט דן. מיכה גונב מאימו אלף ומאה כסף (יז, ג), סכום זהה מבטיחים סרני פלשתים לדלילה על מנת שתסגיר בידיהם את שמשון (טז, ה). צרעה ואשתאול, כמו גם "מחנה דן", מופיעים בסיפור שמשון ובסיפור עליית בני דן צפונה (יג, כה; יח, ב, ח יא, יב).

סיפורי החתימה של הספר קשורים לסיפורי הפתיחה של הספר. בפרק א וגם בפרק יח מסופר על הורשת הארץ. בתחילת הספר ובסופו מדובר על מלחמות. פעמיים העם שואל את ה' מי יעלה בתחילה להילחם, ופעמיים ה' עונה שיהודה יעלה (א, א-ב; כ, יח). בתחילת

הספר ובסופו העם בוכה (ב, ד; כא, ב). כאמור לעיל, שתי החתימות מקבילות לשני המבואות. הספר אם כן בנוי במבנה ברור, חלקיו קשורים אלה באלה, ברור אפוא כי הספר הדוק ומלוכד, והינו בעל משמעות כוללת, שאותה נברר בפרק הבא.

משמעות הספר

ספר שופטים פותח בחטא העם שהחל לאחר תקופת יהושע, ומתאר את החטא החוזר של העם בעבודה זרה במהלך ספר שופטים. לאורך כל הספר העם חוטא, וה' מושיע, ושוב העם חוזר לסורו. הספר מסתיים שוב בחטאים קשים של העם. אם כן, הספר כולו בא להציג תקופת שפל של העם. השפל התחיל בתפנית של העם לעומת תקופת יהושע, בכך שלא המשיך בירושת הארץ והמשיך בחטא עבודה זרה. המשיך הספר הוא חטא חוזר ונשנה לאחר מותו של כל שופט. ומסתיים בחטאים חמורים הנובעים מהיעדר שלטון מרכזי וקבוע. השפל הזה מוצג לכל אורכו של הספר בהקשר של התמודדות עם הנהגה לא יציבה. נושא ההנהגה והנושא של אי-ההליכה בדרך ה' נכרכים יחד בספר שופטים. כבר בתחילתו של הספר עולה כי החטא של העם בראשיתו מתחיל בגלל המרחק מימי שלטונו של יהושע, שופטים ב, ז-י:

(ז) וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרָיִךְ יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל: (ח) וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרֵי שָׁנִים: (ט) וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת חֶרֶס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גִּעְשׁ: (י) וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֹאסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיִּקָּם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל:

העם החל לחטוא בעבודה זרה לאחר שגבורות ה' שנעשו בימי יהושע נשכחו, וגיבורי התקופה כבר לא היו בין החיים. פסוקים אלה מראים

כיצד ההנהגה האנושית וההליכה בדרך ה' כרוכות יחד. בהמשך אסביר בהרחבה את טיב הקשר. כאן אציין בקצרה, שהמנהיג האנושי היה בעיני העם המתווך של ה', וכל עוד המנהיג שהביא לעם ישועה חי בתוכם הם הרגישו את נוכחות ה' בקרבם. עם מותו של יהושע ושל דור הזקנים, חלפה התחושה שה' בקרבם, אשר על כן פנו לעבודה זרה מוחשית. עם העלייה של כל שופט, העם חוזר אל ה', אבל עם מותו, שוב הקשר עם ה' מתרופף, חסר הגורם אשר ייתן לעם תחושה שה' נמצא בקרבן, ושוב חוזר העם לסורו. בעיה זו חוזרת על עצמה בסיפורי השופטים. בכל סיפור של שופט, העם חוזר אל ה', ומתמיד בהליכה בדרך ה' כל עוד השופט חי והעם מרגיש שה' בקרבן. כך קורה בסיפורים של עתניאל, אהוד, דבורה וגדעון. אולם לאחר מותם של שופטים אלה, שוב חוזר העם לעשות הרע בעיני ה'.

כבר מלכתחילה (ג, יא-כג) מציג ספר שופטים את המבנה הסכמטי של כל סיפורי הישועה שיחזרו ויישנו בספר. המבנה כולל ארבעה שלבים: חטא, עונש, זעקה וישועה. סיכום סיפורי השופטים בתחילתו של הספר הוא חריג במקרא. עם קריאתו, מבין הקורא שהדגם של השופטים המושיעים לא יאריך ימים ולא יפתור את הבעיות הדתיות אשר עומדות במרכז עניינו של הספר ולא את הבעיות המדיניות-צבאיות. עוד בטרם קרא אפילו סיפור אחד, יודע הקורא שעליו לבדוק לא רק מה עשה כל שופט, האם הצליח וכיצד, אלא גם את כישלונו של כל שופט להביא ליציבות. הקורא כבר יודע שעליו לעמוד על החסרונות של דגם ההנהגה של השופט-המושיע ושעליו לצפות לדגם אלטרנטיבי שאינו מוזכר במבוא.

בקריאת שלושת הסיפורים הראשונים בספר: סיפור עתניאל, סיפור אהוד וסיפור דבורה, עולה באופן בולט הבעיה של אי ההתמדה של העם בהליכה בדרך ה', והבעייתיות בדגם של ההנהגה האנושית. אף שהקורא אינו מאשים את השופט עצמו בהידרדרות שחלה רק לאחר מותו, לאחר שלושה סיפורים המתארים כיצד העם אינו מתמיד בעבודת ה' למרות שלטונם של שלושה שופטים חיוביים שאין בהנהגתם רכב, וכמובן לאחר המבוא של הספר שכבר בישר על

הבעייתיות של דגם השופטים, מבין הקורא את הבעיה בדגם השופט. לאחר הסיפורים של עתניאל, אהוד ודבורה, הקורא יכול להסיק שדגם השופט אינו מצליח להביא את העם ללכת בקביעות אחרי ה'. שינוי חד מתרחש בסיפור הרביעי, שהוא גם הסיפור העומד במרכזו של הספר – סיפור גדעון. לקראת סופו של סיפור זה פונה העם לגדעון בבקשה שימלוך עליו. נראה שהפתרון לבעיית ההנהגה קרב, שהרי הקורא כבר יודע שדגם השופטים לא יחזיק מעמד. אלא שמיד מתברר שאין פתרון – גדעון דוחה את ההצעה, ובצד הדחייה יש טעם תיאולוגי רבי-עוצמה וחד-משמעי בדבר שלילתו של מוסד המלוכה. בסיפור אבימלך, הממשיך את סיפורו של גדעון, יש חיזוק להתנגדות למלוכה. סיפור זה מציג את האסונות הגדולים הקורים בעקבות התייחסות בלתי-ראויה לנושא המלכות. אבימלך תאב השלטון מגיע לשררה מתוך מעשי רצח אכזריים, בשיתוף פעולה עם בעלי שכם, אשר מנצלים את ההזדמנות להפיק רווחים בתמורה לתמיכתם באבימלך.

לאחר קריאת הסיפורים על גדעון ואבימלך, משתכנע הקורא שהמלוכה אינה דגם הנהגה רצוי, הן מבחינה עקרונית, כפי שעולה בדברי גדעון: "לא אמשול אני בכם לא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם" (ח, כג), והן מבחינת המציאות הבעייתית העולה בשלטונו המלוכני של אבימלך. המגמות השלטוניות של אבימלך הן אגוצנטריות, והוא הורג רבים כדי לממש את שאיפותיו האישיות. התנגדות פרקטית למלוכה עולה במשל יותם.

לאחר שלילתו של מוסד המלוכה, נאלץ הקורא לשוב ולצפות לדגם אחר. אלא שדגם חדש ושונה אינו עולה. והסיפור שב ומעלה שני דגמים מוכרים, המוסד הפטריארכלי ודגם השופט-המושיע הכריזמטי. המבוא הארוך המקדים את סיפור יפתח שב ושולל את שתי האלטרנטיבות השלטוניות (י, ו-טז). בהקדמה זו, מביע ה' באופן נחרץ אי-נכונות לשוב ולשלוח שופט מושיע, מכיוון שהעם לא הוכיח נכונות להתמיד בעבודת ה' לאורך זמן, ושב לסורו שוב ושוב (י, יא-יד). גם חוסר האונים של הזקנים עולה מן ההקדמה באופן בולט

וחזק. הם אינם מסוגלים להתמודד עם האויב העמוני והם אף אינם מצליחים לפתות מי מהם ליטול יוזמה, וכך נשללת גם האפשרות לחזור לדגם זה.

בסיפור יפתח, נותן ה' הזדמנות נוספת לישראל ומקבל את מינויו של יפתח למושיע דה־פקטו. אך יפתח, שאיננו מתאים לתפקיד, מביא על העם אסון, ובכך מתווספת ביקורת על דגם השופט־מושיע. לאחר שהקורא נחשף לביקורת הנוקבת נגד המלוכה, הוא לומד שאי אפשר לחזור לדגמים שליוו את העם מראשית אחיזתו באדמה.

כפי שנראה להלן, בסיפור שמשון ישנה קרבה גדולה לסיפור שמואל, ובכך מקדים סיפור שמשון את סיפורי עלי, שמואל ושואל, ואת תקופת המלכות בישראל. סיפורי פסל מיכה, עליית בני דן צפונה, וסיפור פילגש בגבעה על כל המשתלשל ממנו, הדגימו את האנרכיה ואת היעדר ההנהגה, מצביעים שוב על הדגם המלוכני, ועל הצורך במלך כדי למנוע מציאות של אנרכיה.

הסיפורים אם כן נחלקים לאלה אשר שוללים את המלוכה, סיפורי גדעון ואבימלך ולאלה אשר צופים קדימה בתקווה שהמלכות היא זו אשר תפתור את הבעיות של ההנהגה, והחטאים של העם הנובעים מבעיות אלו. בסיפור גדעון נושא המלכות עולה באופן מפורש, ושוב הנושא עולה בסיפור אבימלך, אשר מולך בפועל, ושרי גלעד מציעים לאחד מתוכם אשר ינהיג אותם במלחמתם להיות לראש לכל יושבי גלעד. יפתח מסכים להושיע את העם, אך רק לאחר שיתמנה לתפקיד הראש. שלושת הסיפורים האלה מתייחדים בכך שהם מציגים את הצד השלילי במנהיגותם של השלושה. שיא הקיצוניות בתיאור התכונה השלילית של גיבורי שלושת הסיפורים הוא כשכל אחד מן הגיבורים הללו הורג בכני עמו באכזריות (ח, יד-יז; ט, ה, מ, מג-מה, מט-נב; יב, ד-ו). הם הורגים בכני עמם מתוך מחלוקת ורצון לשמור על מעמדם האישי. בסיפורים אלה עולה הנזק הגדול לעם בשלטון המלוכני. ועם זאת, פרקי הסיום של הספר מציגים מציאות של אנרכיה. מציאות קשה זו של חטאים, הן בתחומים ביחס לה' והן בתחומים החברתיים והמוסריים, מחייבת שלטון מלוכני. שוב העם

משלם מחיר, ושוב ישנה שפיכות דמים גדולה. הספר אם כן מציג טענות בעד המלוכה וטענות נגדה. הוא מציג טענות עקרוניות נגד המלוכה, הן במישור העקרוני, שהיא נוגדת מלכות שמים, והן במישור האנושי, שמנהיגים חזקים פועלים למען אינטרסים שלהם, ולכן ישנה עדיפות שלא יהיו מנהיגים כאלה. ומצד שני מציאות ללא מנהיג אנושי חזק יוצרת מצב של שחיתות דתית, מוסרית וחברתית. בהמשך הקריאה בספר שמואל יתברר שהעם נמצא בעיצומו של תהליך מעבר לשלטון מלוכני. מהו אם כן תפקידם של סיפורי השופטים אשר מהווים חלק משמעותי בתהליך זה?

המעבר בין ספר יהושע, שבו ישנו מנהיג אחד, לבין ספר שמואל, שבו שוב חוזרת הנהגה תחת מנהיג אחד, הפעם מלך, הוא דרך ספר שופטים. ההימשכות של תקופת הביניים עד ייסוד המלוכה באה לשרר את ההיסוס לקראת אימוץ דגם שלטוני חדש של מלוכה, ורצון אידיאולוגי להשאיר את המצב על כנו. ישראל לא אימץ את המלוכה בשלב מוקדם של הווייתו, וכאשר עשה זאת, מתוך רצון להידמות לעמים מסביב, ומתוך רצון להתמודד עם הקשיים המדיניים, הוא עושה זאת מתוך עמידה ברורה על החסרונות של המלוכה, ושל כל שיטה אלטרנטיבית אחרת. הספר קובע בסופו של דבר שהמלוכה היא פתרון, אך יש העדפה שהעם יישאר ללא מלך. רק כאשר דגם הנהגה זה אינו מצליח, הספר עובר לכיוון המלוכה. הסיבה לכך היא ככל הנראה הטעם העקרוני של גדעון: "לא אמשול אני בכם לא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם" (ח, כג). הדרך המיטבית היא שלא תהיה הנהגה אנושית קבועה, כדי להבליט את מלכותו של ה'. רק לאחר שהיעדר הנהגה אנושית יציבה גורם לאי יציבות קבועה בהליכה בדרך ה', מתקבעת ההכרה שאין ברירה אלא ללכת לכיוון של מלוכה בשר ודם.

סיפורי השופטים מובילים את הקורא, בסופו של דבר, למסקנה שאין דגם שלטוני חיובי או שלילי, רצוי או לא רצוי, אלא שלכל דגם של משטר יש יתרונות וחסרונות. לא לסוג השלטון יש לתת את הדעת, אלא בעיקר לתכונות הרצויות של מנהיג העם.

אין בישראל שיטה שלטונית מחייבת, יש רק שלטון אחד שהוא עקרוני – ריבונותו של ה' על העולם. הצורך במלך עולה בגלל שמשטר השופט אינו קבוע, וכך בלבד עם אי יציבותו של המשטר, יש חוסר יציבות באמונה בה' והליכה בדרכיו. המלך עשוי להביא יציבות זאת. לפני ההתקבעות של ההנהגה המלוכנית בישראל, בא ספר שופטים לקבוע שה' הוא המלך היחיד של העם. וכאשר העם יבחר מנהיג, עליו להיות אדם שעמו בראש מעייניו, והוא נאמן לאלוקים.

זמנו של הספר

העוגן ההיסטורי הבולט ביותר בסיפורים אלה הוא התפיסה האנטי-מלוכנית, העולה מדברי גדעון בפרק ח, כג.¹³ שלושת הסיפורים – גדעון,

13. חוקרים חלקו בדבר זמנה של אידיאולוגיה זו. וולהאוזן סבר שגדעון מלך, והפוסקים המדברים על התנגדות למלוכה הם תוספת מאוחרת (ביחד עם שמ"א ח, ז; י, יט; יב, יב) ושהם באו במקומה של ידיעה אשר לפיה גדעון קיבל את תפקיד המלך, וולהאוזן, אקדמות, עמ' 239 הערה 1; וולהאוזן, חיבור, עמ' 226-227. לדעתו, התפיסה האנטי-מלוכנית נוצרה בתקופת הגלות, כאשר המלוכה כבר לא הייתה קיימת. התפיסה הפרו-מלוכנית, אשר מיוצגת למשל בשמ"א ט, טז, שייכת לתקופת המלכות של ימי דוד ושלמה, שהביאו למצב של "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", וולהאוזן, חיבור, עמ' 239, 254-256. חוקרים רבים חולקים על הדעה שההתנגדות למלוכה היא מאוחרת לחורבן, שכן בטקסטים מקראיים מימי הבית השני אין עדות להתנגדות למלוכה. להפך, בתקופה זו שלטה הכמיהה להחזרת מלכות בית-דוד (קרוסמן, התנגדות למלוכה, עמ' 24-54; קריפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך א, עמ' 684-697). יש הסבורים כי זמנה של התפיסה האנטי-מלוכנית בספר שופטים הוא מתקופת המלוכה. לדעת בודה, ההתנגדות למלוכה היא בת-זמנו של חורבן שומרון ותואמת את תפיסת הושע (למשל: ח, ד; יג, ט-יא). ראו: בודה, שופטים, עמ' 66-67. ספק רב אם הושע אכן התנגד למלוכה, ראו, למשל: מייס, הושע, עמ' 117. בווריאציה אחרת ראו: מור, שופטים, עמ' 229-230; ברני, שופטים, עמ' 183-184, 235. ריכטר סבר שספר המושיעים, שכלל את פריקים ג-ט, מטרתו להציג תפיסה אנטי-מלוכנית, והתחבר בתקופת יהוא, ריכטר, ספר המושיעים, עמ' 319-343. אחת הטענות המרכזיות של גישה זו היא הסתירה בין ההתנגדות של גדעון למלוכה ובין ההנחה העולה בסיפור אבימלך שלגדעון

אבימלך ויפתח – מתרכזים בצדדים האנושיים של המנהיגים, ומציגים מערכת שיקולים בבחירת מנהיג, ואת הסכנות הכרוכות בבחירה זו. סיפורים אלה מאוחדים בכך שיש בכל אחד מהם מוטיב של הכרעה של העם לגבי הבחירה של המנהיג. גרעון נבחר אומנם על ידי ה' למושיע, והוא מציל את העם מאויביו, אבל אז פונה אליו העם בבקשה למסד את הנהגתו ולמלוך עליו. אבימלך נבחר למלוך על ידי בעלי שכם, והביקורת העיקרית של יותם היא כנגד בחירה עגומה זו. יפתח נבחר על ידי זקני גלעד להיות להם לראש. ספר שופטים, הכולל את הסיפורים האלה, אשר מציגים את השיקולים לבחירת המנהיג, נכתב למען ציבור אשר עומד בפני הכרעה מעין זו, מתוך כוונה לתת בידו מדדים להעריך את התאמתו של אדם לתפקיד מנהיגות.¹⁴ לאחר

הייתה סמכות מלכותית כלשהי שעברה לצאצאיו (ט, ב). אולם מסקנה זו אינה מחייבת, שכן יש אפשרות שדבריו של אבימלך שם הם מניפולציה לצורך המלכתו. יתר-על-כך, בנייתו לסיפור אבימלך נוכחנו לראות שאבימלך הוא אנטיתזה לדמותו של גרעון, ולכן דבריו לגבי המלוכה אינם אלא היפוך של כוונת אביו, ראו גם בוכר, מלכות שמים, עמ' 52-53. קרוסמן, החולק בתקיפות על הדעה שההתנגדות למלוכה היא מאוחרת לחורבן, סבור שלא ייתכן שהביקורת המיוצגת בדברי גרעון נוצרה לפני שהייתה מלכות בישראל. לדעתו, ההתנגדות למלוכה היא מתקופת המלוכה הקדומה – מימי שלמה, ראו: קרוסמן, התנגדות למלוכה, עמ' 42-54; וכנגד גישה זו אופנהיימר, הנבואה, עמ' 122-123. לדעת בוכר, דברי גרעון משקפים את התקופה שלפני המלכות ומבטאים את ההתנגדות למלוכה בטרם נוצרה, מפאת התפיסה התיאולוגית שמלכות אדם נוגדת את מלכות השמים, בוכר, מלכות שמים, עמ' 51-56. בדעה זו אחזו רבים והיא רווחת היום. נות, היסטוריה, עמ' 164-165; ברייט, היסטוריה, עמ' 173, 175; קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך א, עמ' 695-696; אופנהיימר, הנבואה, עמ' 121-128; ויינפלד, ציון, עמ' 87-88; מלמט, ישראל, עמ' 104; ויסמן, מנהיגים כריזמטיים, עמ' 410; בולינג, שופטים, עמ' 35. נות סבור שביקורתו של גרעון משקפת את תפיסתם של שבטי ישראל בתקופה שלפני ייסוד המלוכה. הוא קובע שרק האפשרות שבישראל רווחה התייחסות אנטי-מלוכנית בתקופה ההיא יכולה להסביר שהמלוכה בישראל קמה באיחור רב כל-כך, בהשוואה לעמים מסביב, נות, היסטוריה, עמ' 165.

14. על הזיקה בין ספר שופטים לנושא המלכות ראו: פון-ראד, תיאולוגיה, עמ' 333-332.

שלושה סיפורים אלה, עם כל הבעיות הצצות, ולאחר שגדעון שלל את מוסד המלוכה, שוב חוזרים סיפורי יפתח ושמשון ואינם מאפשרים לראות בדגם השופט צורת הנהגה שניתן להמשיך בה. חתימת הספר מציגה את המלוכה כפתרון הנכון לאנרכיה של התקופה. ספר שופטים היה כנראה חלק מפולמוס רחב בדבר יתרונותיה וחסרונותיה של המלוכה, במסגרת הדיון הציבורי שהתעורר כאשר עלתה השאיפה לשנות את צורת הממשל בישראל. ואכן, החוקרים למדו מספר זה על החברה הישראלית, על מבנה המשטר, על טיב היחסים בין השבטים. ספר שופטים מתאר ימים של תמורות ואי יציבות פוליטית ומדינית בקרב שבטי ישראל, ומשתקפת אידיאלוגיה שלטונית של הימים שלפני המלכת מלך בישראל.¹⁵ שינוי צורת ממשל הוא מאורע רב-משמעות בחיי היום-יום של העם, ושינוי כזה ודאי אינו יכול לעבור בשקט ללא פולמוס.

ההתרכזות של סיפורים אלה בשיקולים בעד המלוכה ונגדה מתיישבים בצורה הטובה ביותר בתוך מציאות אשר אין בה מלך, כאשר האפשרות להחליף את המשטר הקיים במשטר מלוכני עולה על הפרק. הספר הכולל התייחסות חיובית ושלילית למלוכה משקף מציאות שבה המלוכה טרם נוצרה, ומגמת הכותב היא לבחון את יתרונותיה ואת חסרונותיה. העיסוק המרוכז של סיפור גדעון בהגדרת המדרים שעל-פיהם יש לבחור מנהיג, יכול לנבוע ממציאות שבה יש אפשרות לבחור את המנהיג, והשאלה היא מי יבחר. אין כמעט

15. יש להניח שאם הספר היה מאוחר היינו מוצאים את סימני התקופה. אילו נכתב בימי דוד ושלמה, או לאחריהם, היה ניתן לצפות, לדוגמה, שמעמדה של ירושלים יתפוס מקום מרכזי, או שאזכורה יותיר רושם של חשיבות. אך בספר שופטים כולו ירושלים איננה ממלאת שום תפקיד ואין שום הילה באזכורה. ירושלים מוזכרת בספר פעמיים, באף לא אחת מהפעמים מדובר בחשיבות לעיר או ברמז לחשיבות עתידית: א, ח, כב. היא נזכרת בדרך-אגב, בסיפור פילגש בגבעה בפרק יט, י-יב. טענה זו נכונה במיוחד לאור הטענה במחקר שספר שופטים הוא פולמוס פרו בית-דוד כנגד בנימין. ראו ברטלר, ספרות ופוליטיקה, עמ' 399-418; סוויני, פולמוסים, עמ' 517-529.

משמעות לעיסוק מעין זה כאשר המלוכה כבר קיימת ועוברת מאב לבן, וכאשר לעם יש רק יכולת מוגבלת להתערב במינוי מלך. ספר שופטים, שיש בו שילוב של טקסטים המשקפים הסתייגות מן המלוכה וטקסטים הפוכים המשבחים את המלוכה,¹⁶ משקף תמונה סבירה לתקופה שלפני המלכות. הוא מלמד על המעבר הקשה בין צורות השלטון ומאפשר הצצה לתוך הפולמוס שוודאי היה לא פשוט, סביב שינוי היסטורי, שעליו אין עוררין. בתוך פולמוס זה, בא ספר שופטים ומציג את המלוכה כהכרח שלטוני לאחר חוסר היכולת של דגמים שלטוניים אחרים להתמודד עם המציאות, ובתוך כך לתת הערכה תיאולוגית שעל אף הצורך במלכות, אין הדבר פוגם במלכותו של אלוקים. ובתוך כך הספר מפרט את הבחנים הערכיים לבחירת מנהיג ראוי.

16. בובר, מלכות שמים, עמ' 57-73.

פרק 1

ההקדמה הראשונה של הספר: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים, א, א – ב, י

מבוא

פרק א בספר שופטים מכיל אנקדוטות קצרות ורשימות של ערים שנכבשו על ידי שבטי ישראל וכן גם רשימות של ערים כנעניות שהשבטים לא כבשו. הפתיחה של ספר שופטים זכתה לתשומת לב רבה מאוד במחקר, במיוחד משום שלדעת חוקרים רבים למסמך זה משקל היסטורי רב והוא משקף תיאור אמין של סיפור הכיבוש של הארץ על ידי ישראל, והוא עומד בניגוד לספר יהושע, שלדעת חוקרים אלה ערכו אינו רב מבחינה היסטורית. בניתוח של פתיחת הספר להלן אראה שהבנה זו מוטעית, ואציג ניתוח אחר לתחילתו של הספר. שאלות קשות עומדות לפנינו: מהו האופי של תיאורי המלחמות בשופטים פרק א? מהו היחס בין המלחמות המתוארות כאן לבין המלחמות המתוארות בספר יהושע, ובמיוחד לאור העובדה שחלק

מהאירועים המתוארים בשופטים א מופיעים גם בספר יהושע? ובעיקרו של דבר, מהי המגמה של הפתיחה של ספר שופטים? תשובות לשאלות אלה כרוכות במידה רבה בשאלת הגבולות של היחידה הראשונה בספר. תחילתה של היחידה היא בתחילת הספר, אבל שאלת סופה של היחידה נתונה במחלוקת בין הפרשנים. בירור שאלה זו הוא תנאי להבנת מהותם של סיפורי הכיבוש בתחילת ספר שופטים.

מגמתה של ההקדמה

נתונים ראשוניים

נתונים רבים המופיעים בשופטים א נזכרו כבר בספר יהושע. בחלק מהמקרים הזהות בין המקורות היא גדולה ובחלק מהמקרים ישנם הבדלים ביניהם. בחינת המקבילות מגלה שרוב החומר בשופטים א הוא חדש ביחס לספר יהושע. כך הסיפור על כיבוש בוזק (א, א-ז) הוא חדש, וכן הסיפור על כיבוש ירושלים על ידי יהודה (א, ח), המלחמה של יהודה ביושבי ההר הנגב והשפלה (א, ט), הדיווח על מעבר הקיני למדבר יהודה (א, טז), כיבוש צפת בנחלת שמעון (א, יז), כיבוש עזה אשקלון ועקרון על ידי יהודה (א, יח), כיבוש בית אל על ידי בית יוסף (א, כב-כה), וכן הדיווחים על מה שלא ירשו יהודה (א, יט), זבולון, אשר, נפתלי ודן (א, ל-לה). מבין 36 פסוקים של הפרק, 23 הם חדשים לגמרי ו-13 פסוקים הם חזרה על הנאמר ביהושע!¹

החומר הזהה בין שופטים א ליהושע הוא סיפור הריגת הענקים בחרון: ששי, אחימן ותלמי, המוזכר בשופטים א, י, וכן ביהושע טו, יג-יד. כיבוש דביר נמסר בשופטים א, יא-טו וכן ביהושע טו, טו-יט. בשופטים א, כא, נאמר שבני בנימין לא כבשו את ירושלים, וביהושע

1. בדיקה זו עומדת נגד הרושם של רבים שרוב החומר בשופטים א מופיע ביהושע. טעות כזו מצויה למשל אצל: מולך, שופטים א, א-ג, ו, עמ' 34. טעות זו מביאה אותו מיד למסקנה שהחומר בשופטים הוא משני!

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

טו, סג, אותה ידיעה מסופרת ביחס ליהודה. הדיווחים על הערים שלא הורישו בני מנשה ובני אפרים בשופטים א, כז-כח; וא, כט, מסופרים גם ביהושע טז, י (אפרים), ויז, יב-יג (מנשה).

מהו אפוא היחס בין שופטים א לבין ספר יהושע? ומהי המגמה של ההקדמה הראשונה של ספר שופטים?

שיטה ראשונה: ההקדמה הראשונה בספר שופטים כמקבילה לספר יהושע

העיסוק של שופטים א בנושא הכיבוש, והעובדה שיש חפיפה מסוימת בין שופטים א לבין יהושע, הביאו חוקרים למסקנה ששופטים א הינו תיאור מקביל לתיאור כיבוש הארץ בספר יהושע. לדעתם יש הבדלים משמעותיים בין שני התיאורים. ספר יהושע, לדעת חוקרים אלה, מתאר את הכיבוש של הארץ כולה, ובזמן קצר. לעומת זאת, התיאור בשופטים א מתאר כיבוש חלקי של הארץ, בעוד חלקים רבים ממנה לא נכבשו על ידי העם, והכיבוש של הארץ התרחש בתהליך ממושך. הבדל נוסף הוא שספר יהושע מתאר את כיבושה של הארץ על ידי העם המאוחד כולו בראשותו של יהושע בן נון, ואילו התיאור של כיבוש הארץ בשופטים פרק א מתאר כיבוש שבטי, כל שבט או קבוצה של שבטים בהתמודדות מקומית עם הכנענים המצויים בקרבתו. לאור ההבחנות החדות בין התיאורים האלה של כיבוש הארץ, חוקרים אלה שואלים איזה מהתיאורים אמין יותר. על שאלה זו ענו חוקרים רבים ששופטים א מייצג תיאור היסטורי מקביל לתיאור כיבוש הארץ בספר יהושע ואמין יותר מהסיפור ביהושע.² לפי דעתם של אלט ונות, שופטים פרק א משקף התנחלות שקטה של ישראל לצד הכנענים, ובמשך תקופה ממושכת, לאט לאט, ירשו אותם.³ גישה זו קיבלה

2. ראו למשל: וולהאוזן, חיבור, עמ' 213; מור, שופטים, עמ' 7-8; ברני, שופטים, עמ' XXXV-XXXIV, ועמ' 1; גריי, שופטים, עמ' 194; סוג'ין, שופטים, עמ' 26.

3. אלט, מחקרים, עמ' 133-169; נות, היסטוריה, עמ' 68-69.

בעשורים האחרונים תמיכה ממחקריהם של ארכיאולוגים אשר מצאו עדויות לכיבוש ממושך והדרגתי של הארץ.⁴ חוקרים גילו שערים שונות בארץ נכבשו בזמנים שונים ולא בבת אחת, כפי שעולה בספר יהושע. ממצאים אלה היוו ראיה לדידם לכיבוש הדרגתי של הארץ.

המגמה של שופטים א לפי כיוון זה היא לספר את הסיפור של ההתנחלות של ישראל בכנען ואת כיבושה של הארץ. עיקר מטרתו היסטורית: לספר את הסיפור של כיבוש הארץ. לדעתם שופטים א הוא עדות מקבילה למסופר בספר יהושע.

חוקרים אלה, שהם בעלי אוריינטציה היסטורית, מושפעים מאוד מדרך החשיבה הדרוויניסטית-התפתחותית, ולכן לא נראה להם סביר שיש מציאות שבה היה כיבוש כולל וחד-פעמי של הארץ. על כן הם מעדיפים את התיאור שהוא לדעתם כיבוש הדרגתי של הארץ, ולפי דעתם זה מה שמצוי בשופטים א. מאותה סיבה אין הם מקבלים את התיאור של ספר יהושע כאמין, משום שהם סבורים שהעם הפך לעם מאוחד בתהליך הדרגתי ממושך, עד שהגיע לידי גיבוש בתקופת המלוכה; לפני כן העם לא היה אלא איגוד של שבטים, ללא שלטון ריכוזי, כפי שספר יהושע מתאר.

אולברייט, רייט, קויפמן ודין ואחרים טענו בצדק רב שאין כל סיבה להכחיש את הנאמר בספר יהושע, וממצאים ארכיאולוגיים תומכים בסיפור העיקרי של כיבוש הארץ בספר יהושע.⁵ אין להבין מדוע אמת היסטורית על ישיבה בשלום של ישראלים בארץ הייתה נדחקת מפני מסורת א-היסטורית על תפיסת הארץ במלחמה.⁶ אף על

4. ראו למשל: אהרוני, הארכיאולוגיה, עמ' 137-169; פינקלשטיין, הארכיאולוגיה, עמ' 282-284; נאמן, כיבוש הארץ, עמ' 289-316; מזר, ארכיאולוגיה, עמ' 331-334.

5. אולברייט, הכיבוש הישראלי, עמ' 11-23. וראו גם: אולברייט, ארכיאולוגיה, עמ' 10-18; אולברייט, היסטוריה של ישראל, עמ' 22-27.

6. קויפמן, שופטים, עמ' 16. ויינפלד טען שאין סיבה לחשוב ששופטים א אמין יותר מהסיפורים השונים ביהושע או שהסיפורים ביהושע אמינים פחות משופטים א. ראו: ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 66-67, 69.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

פי שההנחה של החוקרים שספר יהושע אינו אמין נובעת, כאמור, מתפיסה מוקדמת, אין להכחיש שממצאים היסטוריים מלמדים שאכן הארץ נכבשה במשך תקופה ממושכת. אולם הטעות הגדולה של החוקרים בעניין זה היא הפרשנות של ספר יהושע. נכון שבשני מקומות נאמר ביהושע שכל הארץ נכבשה, כך ביהושע יא, טז, ובכא, מא, אולם לאמיתו של דבר, ספר יהושע אינו מתאר את הכיבוש של כל הארץ.⁷ פרק יב מספר על כיבוש של שלושים ואחת ערים בלבד. בתיאור עצמו של הכיבוש, בפרקים ו-יא, יש אף פחות מכן. שטחים גדולים של הארץ לא נכבשו. פרק יג מתאר שטחים גדולים של הארץ, המכונים "הארץ הנשארת", שלא נכבשו; כך שטחי פלשתים, אזור הצפון מלבוא חמת וצפונה, וארץ גשור. על כך יש להוסיף שטחים נוספים שלא נכבשו, כגון אזור הרי השומרון ואזור החוף. ספר יהושע מתאר תפיסה של חבלים משמעותיים בארץ, באזור יהודה, והגליל בלבד, וככל הנראה, את הפיכתם של שבטי ישראל לגורם המשמעותי ביותר בארץ כנען. גם בנאום המסכם של יהושע לפני מותו הוא מתייחס לעובדה שעוד נותרו אזורים שיש לכבוש אותם, הוא מבטיח שה' יעזור, והוא מאיץ בעם לעשות זאת ולא לחטוא באי כיבוש השטחים האלה, ולא להתערב בהם ולהתחנן בהם, יהושע כג, ה, ז, יב, יג. ספר יהושע אם כן אינו סותר את העדויות הארכיאולוגיות אשר מלמדים על כיבוש משמעותי של הארץ בשלב אחד, אף שחלקים של הארץ נכבשו באופן הדרגתי.⁸ הפסוקים המכלילים המתארים את הכיבוש של כל הארץ אינם מבקשים לערער על כך שלא כל הארץ נכבשה, אלא בעיקר לקבוע קביעה תיאולוגית שההבטחות של ה' לכיבוש הארץ התממשו.⁹ הדרך לומר זאת היא לתאר תיאור כוללני שאינו נכנס לפרטים. תיאור זה מוגזם, אבל לא נועד להיסטוריונים

7. ראו קויפמן, יהושע, עמ' 34; קויפמן, שופטים, עמ' 62; רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית עמ' 106; ידין, חצור, עמ' 249-257. פולצין, משה, עמ' 147-148.

8. ברייט, היסטוריה, עמ' 127-132; ידין, חצור, עמ' 254-255.

9. רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית, עמ' 106-107.

אשר מבקשים דיוק היסטורי, אלא למאמינים המבקשים לדעת האם וכיצד סייע אלוקים בידי ישראל, והאם הצליח כיבוש הארץ כפי שהובטח וכפי שהעם ציפה. על שאלות אלה מבקש המספר המקראי לענות בחיוב. בתיאורים הספציפיים של סיפורי כיבוש הארץ, ותיאורי הנחלות, באים הפרטים של מה שנכבש, ותיאור של מה שלא נכבש. מבחינה זו אין כל סתירה בין ספר יהושע לשופטים א. ¹⁰ יתר על כן, כפי ששופטים א מתאר את השטחים שלא נכבשו, כך גם יהושע מתאר שטחים של יהודה, של מנשה ושל אפרים שלא נכבשו, בדרך הדומה למה שנכתב בשופטים א. מעבר לכך, המקראות בספרי יהושע ושופטים אינם מתארים את מה שסביר מאוד שהתרחש במקומות שונים, והוא שישראל כבשו בכיבוש ראשוני, אבל בעקבות הכיבוש הזה המשיכו מאבקים בין התושבים הישראלים לבין כנענים, כאשר לא מן הנמנע שהיו מקרים שמקומות שונים עברו מיד ליד.

יחזקאל קויפמן הראה בכמה מקומות, ששופטים א אינו הסיפור הראשי של כיבוש הארץ. כדי להוכיח זאת הוא טען כמה טענות חזקות. הוא קבע שאין בשופטים א תיאור של כיבוש הארץ. פרק זה מתאר כיבוש של מספר קטן של ערים ללא רציפות טריטוריאלית.¹¹ ואכן, אם מסתכלים על מפת הארץ הכבושה, לא מתקבלת מפה רציפה והגיונית של שטחי הכיבוש וההתנחלות של ישראל.¹² רייט עמד על האופי הקטוע של הפרטים בפרק א, ושהם אינם מצטרפים לכדי תמונה כוללת של סיפור כיבוש.¹³ קויפמן מסיק מכאן שהתיאור של הכיבוש בשופטים א נסמך על תיאור אחר של כיבוש הארץ, והוא אכן מצוי בספר יהושע.¹⁴ מעבר לכך המפה של גבולות הארץ אשר מצטיירת בשופטים א דומה למפה של חלוקת הארץ בספר יהושע

10. וראו קלאי אשר הראה שמבחינה היסטוריוגרפית ספר יהושע ושופטים א משקפים מציאות דומה. קלאי, 'יהושע ושופטים א', עמ' 143-260.

11. קויפמן, שופטים, עמ' 65.

12. קויפמן, יהושע, עמ' 37-38.

13. רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית, עמ' 107-113.

14. קויפמן, יהושע, עמ' 41-42; קויפמן, שופטים, עמ' 63-64; גרינץ, שופטים א,